УДК.48:502.1(575.3) | DOI 10.66691/XFSE6500

ТАҲЛИЛИ ИМКОНИЯТҲО ВА МЕХАНИЗМҲОИ ТАШКИЛИ САЙЁҲИИ ЭКОЛОГӢ ДАР ВОДИИ КАРАТОҒ

Ёров Ҷамшуд Нуруллоевич
доктори илмҳои иқтисодӣ, мудири шуъбаи таҳқиқоти сайёҳӣ, Институти илмӣ-таҳқиқоти сайёҳӣ ва соҳибкории Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон,
E-mail: jama_taj75@mail.ru
Соҳибзода Аъзам
ассистенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондории Академияи сайёҳии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. E-mail: sohibov.azam@mail.ru

Водии Каратоғ аз ҷумлаи яке аз мавзеъҳои кӯҳии наздик ба шаҳри Душанбе аст, ки дар он имконияти рушди сайёҳии экологӣ бо масъалаҳои ҳифзи табиат ва беҳтар намудани даромади аҳолии деҳот ба ҳам меоянд. Дар мақола на танҳо ҷолибияти манзараҳои кӯҳӣ, дарёи Каратоғ, кӯлҳои Тимур-дара ва Пайрон, балки ҳолати инфрасохторӣ, тартиби истифодаи ҳудуд ва нақши ҷомеаи маҳаллӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Барои арзёбӣ усулҳои таҳлили ҳуҷҷатҳо, муқоиса, муайян намудани манфиатдорон, SWOT-таҳлил ва баҳодиҳии пешакии омилҳо истифода шуданд. Таҳлил нишон дод, ки минтақа барои сафарҳои якрӯза, истиқомати кӯтоҳ дар деҳот ва хатсайрҳои чандрӯзаи кӯҳӣ захираи кофӣ дорад, аммо истифодаи он бе қоидаҳои равшан метавонад ба ифлосшавии соҳил, зиёд шудани партов, осеби пайроҳаҳо ва норозигии аҳолӣ оварда расонад. Бо дарназардошти ин вазъ, модели «Эко-Каратоғ» пешниҳод мешавад. Он минтақабандии ҳудуд, идоракунии муштарак, рушди хонаҳои меҳмонӣ, омода намудани роҳбаладони маҳаллӣ, бақайдгирии пешакии гурӯҳҳо, ҳаққи экологӣ ва мониторинги мунтазами сарбориро дар бар мегирад. Хулосаи асосӣ чунин аст: Каратоғ дар сурате метавонад ба самти устувори сайёҳӣ экологӣ табдил ёбад, ки ҳифзи экосистема аз афзоиши босуръати шумораи сайёҳон муҳимтар дониста шавад ва аҳолии маҳаллӣ дар қабули қарор ва тақсимоти манфиатҳо иштироки воқеӣ дошта бошад.

Калидвожаҳо: *водии Каратоғ, сайёҳии экологӣ, рушди устувор, сайёҳии ҷамъиятӣ, захираҳои табиӣ, иқтидори рекреатсионӣ, минтақабандӣ, идоракунии партов, маҳсулоти сайёҳӣ, иқтисоди сабз.*

АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И МЕХАНИЗМОВ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ДОЛИНЕ КАРАТОГ

Ёров Джамшед Нуруллоевич
доктор экономических наук, заведующий отделом исследований туризма Научно-исследовательского института туризма и предпринимательства Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. E-mail: jama_taj75@mail.ru
Сохибзода Азам
ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Академии туризма Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. E-mail: sohibov.azam@mail.ru

Статья посвящена анализу возможностей и механизмов организации экологического туризма в долине Каратоғ. Рассматриваются природно-рекреационный потенциал территории, состояние инфраструктуры, порядок использования природных ресурсов и роль местного населения. Для оценки применены анализ документов, сравнительный подход, анализ заинтересованных сторон, SWOT-анализ и предварительная балльная оценка факторов. Исследование показывает, что долина имеет потенциал для однодневных поездок, краткосрочного проживания в сельской местности и многодневных горных маршрутов, однако неупорядоченное использование территории может привести к загрязнению берегов, росту объема отходов, повреждению троп и конфликтам с местными жителями. В этой связи предлагается модель «Эко-Каратоғ», предусматривающая функциональное зонирование, совместное управление, развитие гостевых домов, подготовку местных гидов, предварительную регистрацию групп, экологический сбор и регулярный мониторинг туристской нагрузки.

Ключевые слова: *долина Каратоғ, экологический туризм, устойчивое развитие, общественный туризм, природные ресурсы, рекреационный потенциал, зонирование, управление отходами, туристский продукт, зеленая экономика.*

ANALYSIS OF OPPORTUNITIES AND MECHANISMS FOR ORGANIZING ECOTOURISM IN THE KARATOG VALLEY

Yorov Jamshed Nurulloevich
Doctor of Economics, Head of the Tourism Research Department, Research Institute of Tourism and Entrepreneurship, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. E-mail: jama_taj75@mail.ru
Sokhibzoda Azam
Assistant, Department of Tourism and Hospitality Business, Academy of Tourism, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. E-mail: sohibov.azam@mail.ru

This article analyzes the opportunities and mechanisms for organizing ecotourism in the Karatog Valley. It examines the area's natural and recreational potential, infrastructure conditions, resource-use arrangements, and the role of the local community. The assessment uses document analysis, comparison, stakeholder analysis, SWOT analysis, and a preliminary scoring of key factors. The findings indicate that the valley has sufficient potential for day trips, short rural stays, and multi-day mountain routes; however, unregulated use may lead to riverbank pollution, increased waste, trail degradation, and dissatisfaction among local residents. Accordingly, the "Eco-Karatog" model is proposed, combining functional zoning, joint management, development of guesthouses, training of local guides, advance group registration, an environmental fee, and regular monitoring of tourism pressure.

Keywords: *Karatog Valley, ecotourism, sustainable development, community-based tourism, natural resources, recreational potential, zoning, waste management, tourism product, green economy.*

Сарсухан. Солҳои охир таваҷҷуҳ ба сафарҳое зиёд шудааст, ки дар онҳо тамошои табиат, шиносоӣ бо тарзи зиндагии маҳаллӣ ва дур будан аз ҷойҳои серодам аҳаммияти бештар доранд. Барои Тоҷикистон, ки қисми зиёди ҳудудаш кӯҳистон аст, ин раванд имконияти нав ба вуҷуд меорад. Бо вуҷуди ин, ҳар сафар ба табиатро экосайёҳӣ номидан дуруст нест. Сайёҳӣ экологӣ бояд дар баробари истироҳат ба ҳифзи захираи табиӣ, маърифати экологӣ ва манфиати ҷомеаи маҳаллӣ мусоидат кунад. Дар таърифи Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ низ мушоҳида, омӯзиш ва қадр намудани табиат ва фарҳанги маҳаллӣ ҳамчун ангезаи асосии чунин сафар нишон дода шудааст [9]. Принсипҳои сайёҳии устувор бошад, талаб мекунанд, ки манфиатҳои иқтисодӣ бо имконияти барқароршавии муҳит ва нигоҳдории арзишҳои иҷтимоию фарҳангӣ мувофиқ карда шаванд [10].

Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон сайёҳӣ ҳамчун соҳаи дорои аҳаммияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ эътироф шудааст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» доираи ҳуқуқу уҳдадориҳои иштирокчиёни соҳаро муайян намуда, ба мақомоти маҳаллӣ имконият медиҳад, ки барнома ва хатсайрҳои минтақавиро таҳия намоянд [1]. Дар Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030 истифодаи имкониятҳои минтақаҳои кӯҳӣ, беҳтар намудани инфрасохтор, ҷалби сармоя ва ҳифзи захираҳои табиӣ дар як қатор гузошта шудаанд [2]. Ин талабот барои Каратоғ махсусан муҳим аст, зеро минтақа ҳам ба бозори Душанбе наздик мебошад ва ҳам аз ҷиҳати экологӣ ҳассос аст. Тибқи маълумоти расмӣ, соли 2025 шумораи шаҳрвандони хориҷии воридшуда ба Тоҷикистон ба 2,1 миллион нафар расидааст [3]. Гарчанде ин рақам танҳо сайёҳони экологиро дар бар намегирад, афзоиши ҳаракати воридотӣ нишон медиҳад, ки талабот ба самтҳои нави наздик ба пойтахт метавонад боло равад.

Каратоғ дар қисми ғарбии водии Ҳисор ҷойгир шуда, дар як ҳудуд чанд навъи захираро муттаҳид менамояд: дарёи кӯҳӣ, манзараҳои даравӣ, роҳҳои пиёдагард, кӯлҳои баландкӯҳ, муҳити деҳот ва мероси фарҳангӣ. Аз ҳамин сабаб, он метавонад ҳам барои сафари кӯтоҳи оилавӣ ва ҳам барои роҳпаймоии чандрӯза мавриди истифода қарор гирад. Дар маводи расмии сайёҳӣ дараи Каратоғ, кӯлҳои Тимур-дара ва Пайрон ва масири Душанбе – Шаҳринав – Каратоғ – деҳаи Ҳакимӣ ҳамчун унсурҳои асосии сафар зикр шудаанд [4]. Вале қисми болоии масир ба ҳудуди наздисарҳадӣ рост меояд. Гузаштани назорати сарҳадӣ ва доштани ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият шарте мебошад, ки бояд пеш аз ҳаракати гурӯҳ ба сайёҳ фаҳмонда шавад [4]. Агар ин масъала аз аввал ба низом дароварда нашавад, ҳатто маҳсулоти ҷолиби сайёҳӣ метавонад бо мушкили ташкилӣ рӯ ба рӯ гардад.

Мавзӯъ аз он ҷиҳат муҳим аст, ки истифодаи беқоидаи водӣ оқибатҳои номатлуб дорад. Партов дар соҳил, ҳаракати автомобил то лаби об, оташ афрӯхтан дар ҷойҳои номувофиқ, фишор ба чарогоҳ ва вайрон шудани пайроҳаҳо на танҳо ба муҳит, балки ба сифати худи сафар таъсир мерасонанд. Дар минтақаҳои табиӣ зиёд шудани боздидкунандагон бе нақшаи идоракунӣ одатан хароҷоти тозакунӣ ва назоратро зиёд карда, ҷолибияти маконро коҳиш медиҳад. Дастури IUCN низ таъкид мекунад, ки даромади сайёҳӣ аз солимии экосистема, сифати манзара ва нигоҳдории фарҳанги маҳаллӣ вобаста аст [11]. Пас, масъала танҳо дар ҷалби сайёҳ нест; муҳимтар аз он муайян кардани он аст, ки ҳудуд чӣ гуна ва бо кадом маҳдудият истифода шавад.

Ҳадафи таҳқиқот муайян намудани имконият ва маҳдудиятҳои рушди экосайёҳӣ дар водии Каратоғ ва пешниҳод кардани тарҳи ташкилие мебошад, ки ба шароити маҳаллӣ мутобиқ бошад. Барои ин таркиби захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ омӯхта шуда, омилҳои мусоид ва бозторанда муқоиса гардиданд. Ҳамчунин шаклҳои эҳтимолии маҳсулоти сайёҳӣ, нақши давлат, соҳибкорон ва ҷомеа, меъёрҳои назорати сарборӣ, тартиби татбиқи лоиҳа ва нишондиҳандаҳои арзёбии натиҷа муайян карда шуданд.

Усулҳои таҳқиқот. Дар ин таҳқиқот экосайёҳӣ ҳамчун маҷмӯи робитаҳои иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Танҳо доштани кӯл, дара ё манзараи зебо барои он ки ҳудуд самти экосайёҳӣ ҳисобида шавад, кофӣ нест. Ҳангоми ташкили маҳсулот бояд арзиши табиӣ ҳифз гардад, таъсири боздид назорат шавад, аҳолии маҳаллӣ дар қабули қарор ва гирифтани даромад иштирок намояд, сайёҳ маълумоти маърифатӣ гирад ва ҳолати муҳит мунтазам санҷида шавад. Агар яке аз ин унсурҳо аз тарҳ берун монад, фаъолияти пешниҳодшуда бештар ба истироҳати оддӣ дар табиат монанд мешавад.

Пояи методии мақоларо омӯзиши санадҳои меъёрӣ, таҳлили сарчашмаҳои расмӣ ва соҳавӣ, муқоисаи маълумот, таҳлили манфиатдорон ва SWOT-таҳлил ташкил медиҳанд. Барои муқоисаи имкониятҳо шаш гурӯҳи нишондиҳанда интихоб шуд: арзиши манзаравӣ, дастрасӣ, гуногун будани маҳсулоти эҳтимолӣ, омодагии инфрасохтор, ҳассосияти экологӣ ва имконияти иштироки аҳолӣ. Ба ҳар гурӯҳ аз як то панҷ хол дода шуд. Ин холҳо натиҷаи тадқиқоти саҳроӣ нестанд; онҳо баҳодиҳии пешакии муаллиф буда, барои муайян кардани самтҳои афзалиятнок истифода мешаванд. Аз ин рӯ, пеш аз қабули қарори сармоягузорӣ натиҷаҳо бояд бо харитасозӣ, пурсиши аҳолӣ ва ташхиси экологӣ санҷида шаванд.

Ҳангоми интихоби модели рушд равиши «ҳаҷми кам – арзиши баланд» мувофиқтар ба назар мерасад. Маънои он маҳдуд кардани боздид ба хотири кам кардани даромад нест, балки баланд бардоштани сифати хизмат ва ҳиссаи маблағе мебошад, ки дар маҳал мемонад. Бонки ҷаҳонӣ барои Тоҷикистон низ тавсия медиҳад, ки арзёбӣ танҳо аз рӯйи шумораи сайёҳон анҷом дода нашавад; сифати таҷриба, даромади маҳаллӣ ва ҳифзи дороиҳои табиӣ бояд ҳамзамон ба ҳисоб гирифта шаванд [12]. Барои Каратоғ ин масъала муҳим аст, зеро роҳҳои кӯҳӣ, соҳили дарё ва минтақаҳои наздисарҳадӣ имконияти қабули гурӯҳҳои хеле калонро надоранд.

Ҳудуди таҳлил аз деҳаи Каратоғ маҳдуд намешавад. Он нуқтаи даромад ба водӣ, деҳаи Ҳакимӣ, қисмати болооби дарё, роҳҳои дастрасӣ ба Темур-дара ва Пайрон ва робитаи эҳтимолӣ бо ҳудудҳои табиии ҳамсояро дар бар мегирад. Марзи воқеии лоиҳа баъд аз муайян намудани моликияти замин, роҳҳои чарогоҳӣ, минтақаҳои муҳофизатӣ, нуқтаҳои хавфнок ва талаботи сохторҳои сарҳадӣ бояд тасдиқ шавад. Ин маҳдудият дар марҳилаи кунунӣ яке аз шартҳои асосии дуруст фаҳмидани натиҷаҳои таҳқиқот мебошад.

Муҳокима. Ҷолибияти Каратоғ аз як объекти алоҳида не, балки аз пайвастшавии чанд унсур ба вуҷуд меояд. Маҷрои оби кӯҳӣ, нишебиҳо, буттазорҳои соҳилӣ, роҳҳои пиёдагард ва фазои деҳот як манзараи ягона месозанд. Дар маводи расмии сайёҳӣ қисми болооби дарё ҳамчун макони дорои имконияти истироҳат тавсиф шудааст. Барои лоиҳа дарё бояд на танҳо нуқтаи тамошо, балки меҳвари тарҳрезии ҳудуд бошад. Ҷойи нишаст, пайроҳа, таваққуфгоҳ ва хизматрасонии санитарӣ бояд тавре ҷойгир шаванд, ки соҳил аз фишори нақлиёт ва партов муҳофизат гардад. Кӯлҳои Темурдара ва Пайрон метавонанд симои асосии бренди

Каратоғ бошанд, аммо истифодаи онҳо бояд бо қоидаҳои бехатарӣ ва ҳифзи муҳит маҳдуд карда шавад [4].

Пеш аз он ки масирҳои кӯҳӣ ба таври васеъ таблиғ шаванд, ҳолати роҳ ва хавфҳои табиӣ бояд аз ҷониби мутахассисон арзёбӣ гардад. Тағйирёбии сатҳи об, сел, сангрезӣ, бориши ногаҳонӣ ва фарсудашавии пайроҳа барои кӯлҳои баландкӯҳ масъалаҳои назариявӣ нестанд. Аз ин рӯ, ба ҳар хатсайр шиноснома, харитаи нуқтаҳои паноҳгоҳ, тартиби бақайдгирии гурӯҳ ва нақшаи амал дар ҳолати фавқулода зарур аст. Бартарии дигари Каратоғ пайвастагии табиат бо таърих мебошад. Дар сарчашмаҳои расмӣ аз анъанаҳои ҳунармандӣ, истеҳсоли маҳсулоти пӯлодию чармӣ ва аҳаммияти Каратоғ ҳамчун зодгоҳи Мирзо Турсунзода ёдоварӣ шудааст [4]. Ин хусусият ба минтақа имконият медиҳад, ки танҳо ҳамчун макони роҳпаймоӣ муаррифӣ нашавад.

Дар маҳсулоти сайёҳӣ метавон боздид аз хона-осорхона, суҳбат бо сокинон, намоиши ҳунарҳои маҳаллӣ ва пешниҳоди таомҳои анъанавиро бо сайри табиӣ пайваст намуд. Чунин тарҳ сафари якрӯзаи одиро ба таҷрибаи пурратар табдил медиҳад. Аз ҷиҳати иқтисодӣ низ ин усул муҳим аст, зеро қисми хароҷоти сайёҳ барои хӯрок, роҳбаладӣ, маҳсулоти маҳаллӣ ва иқомат дар худи деҳа мемонад.

Ширкент метавонад барои Каратоғ на рақиб, балки шарики минтақавӣ бошад. Ин боғи таърихию табиӣ дар нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор ҷойгир шуда, бо зиёда аз 400 изи динозавр ва шаклҳои хоси релеф маъруф аст [5]. Пайваст кардани ду мавзеъ маънои сохтани як масири тӯлонии ҳатмиро надорад. Ба сайёҳ метавонад интихоби чанд барнома пешниҳод шавад: рӯзи фарҳангӣ дар Каратоғ, сайри соҳили дарё ё сафари алоҳидаи маърифатӣ ба Ширкент. Бо ин роҳ фишор ба як нуқта камтар шуда, муҳлати будубоши меҳмон дар минтақа зиёд мегардад.

Дар сарчашмаи расмии дипломатии Тоҷикистон мавҷудияти мамнуъгоҳи Алмосӣ дар байни дарёҳои Каратоғ ва Хонақо зикр шудааст [6]. Барои муайян кардани робитаи воқеии он бо ҳудуди лоиҳа маълумоти дақиқи соҳавӣ лозим аст. Бо вуҷуди ин, худи мавҷудияти чунин ҳудуди ҳифзшаванда нишон медиҳад, ки барномаи сайёҳӣ бояд аз оғоз бо сохторҳои муҳити зист, хоҷагии ҷангал ва идоракунии об мувофиқа шавад. Қарорҳои инфрасохторӣ бе ин ҳамоҳангсозӣ хавфи баланд доранд.

Наздикии Каратоғ ба Душанбе бартарии равшани бозорӣ аст. Тибқи масири пешниҳодшуда, қисми аввали роҳ то деҳаи Ҳакимӣ бо нақлиёт ва қисми минбаъда пиёда тай карда мешавад [4]. Ин хусусият барои таҳияи чанд шакли сафар мусоид мебошад: барномаи якрӯза барои сокинони пойтахт, сафари ду-се рӯза бо иқомат дар хонаи меҳмонӣ ва роҳпаймоии чандрӯза барои гурӯҳҳои омодадида. Аммо наздик будан набояд бо осон будани тамоми масир омехта шавад. Пеш аз фурӯши маҳсулот сифати роҳ, алоқаи мобилӣ, нуқтаҳои об, аломатгузорӣ ва имконияти эвакуатсия бояд алоҳида санҷида шаванд.

Монеаи аввал дар он аст, ки арзиши баланди табиӣ бо сатҳи кунунии хизматрасонӣ мувофиқ нест. Манзара метавонад сайёҳро як маротиба ҷалб кунад, вале набудани ҳоҷатхонаи тоза, оби бехатар, аломати роҳ, нуқтаи ҷамъоварии партов ва маълумоти дақиқ таҷрибаи сафарро заиф мегардонад. Дар таҳлили Бонки ҷаҳонӣ низ беҳтар намудани обу санитария, ҷойгиркунӣ, хӯрок, нақлиёт ва малакаҳои хизматрасонӣ барои Тоҷикистон вазифаи муҳим шуморида шудааст [12]. Аз ин рӯ, таблиғи васеи Каратоғ пеш аз бартараф кардани камбудиҳои оддӣ метавонад мушкилро зиёд намояд, на ҳал.

Масъалаи дигар пароканда будани масъулият аст. Дар як ҳудуд манфиатҳои мақомоти маҳаллӣ, ҷамоат, сохторҳои ҳифзи табиат, хоҷагии ҷангал, идораҳои обу сарҳад, соҳибкорон, деҳқонон ва чорводорон ба ҳам мерасанд. Агар ҳар яке танҳо дар доираи вазифаи худ амал кунад, баҳси замин, такрори кор ё истифодаи беназорати захираҳо ба вуҷуд меояд. Барои ҳамин як мақоми ҳамоҳангсоз зарур аст, ки қоидаи истифодаи масир, ҷойгиршавии иншоот, ҳисобгирии боздидкунандагон, тартиби партов ва тақсимоти манфиатҳоро дар як низом муттаҳид кунад. Қисми болоии масир хусусияти наздисарҳадӣ дорад.

Ҷадвали 1. Арзёбии пешакии иқтидори экосайёҳии водии Каратоғ

Самти арзёбӣ	Далелҳои асосӣ	Хол (1–5)	Шарҳи лоиҳавӣ
Арзиши табиӣ ва манзаравӣ	Дарёи кӯҳӣ, дара, кӯлҳои Темурдара ва Пайрон, манзараҳои қаторкӯҳи Ҳисор	5	Асоси бренди экологӣ; соҳил ва пайроҳаҳо ба ҳифзи махсус ниёз доранд
Арзиши таърихию фарҳангӣ	Таърихи Каратоғ, ҳунарҳои мардумӣ, мероси Мирзо Турсунзода, тарзи зиндагии деҳот	4	Имкони пайвастани табиат бо фарҳанг ва нигоҳ доштани қисми даромад дар маҳал
Дастрасӣ ба бозор	Наздикӣ ба Душанбе ва долони Шаҳринав–Турсунзода	4	Барои сафари якрӯза қулай аст; қисми кӯҳии роҳ санҷиши алоҳида мехоҳад
Омодагии инфрасохторӣ	Мавҷудияти роҳҳои маҳаллӣ ва нуқтаҳои аҳолинишин, вале камбуди санитария, нишонаҳо ва ҷойҳои расмии истироҳат	2	Инфрасохтори хурд, меъёрҳои хизмат ва санитария бояд беҳтар карда шаванд
Имконияти иштироки ҷомеа	Хонаҳои аҳолӣ, таом, нақлиёт, кишоварзӣ, ҳунар ва роҳбаладии маҳаллӣ	4	Сайёҳии ҷамъиятӣ метавонад қисми зиёди хизматрасониро дар маҳал нигоҳ дорад
Ҳассосияти экологӣ ва хавф	Соҳили дарё, кӯлҳои кӯҳӣ, минтақаҳои наздисарҳадӣ, хатари селу сангрезӣ ва партов	2	Бездид бояд маҳдуд, назоратшаванда ва бо мониторинги доимӣ бошад

Эзоҳ: холҳо арзёбии пешакии муаллифӣ буда, бояд бо натиҷаҳои таҳқиқоти саҳроӣ, пурсиши аҳолӣ ва ташхиси экологӣ дақиқ карда шаванд.

Натиҷаҳо. Манбаи расмӣ зарурати гузаштани назорати сарҳадӣ ва доштани шиносномаро нишон медиҳад [4]. Барои оператор ин танҳо масъалаи ҳуҷҷат нест; он ба эътимоди сайёҳ ва обрӯи маҳсулот таъсир мерасонад. Рӯйхати ҳуҷҷатҳо, муҳлати мувофиқа, шахси масъул ва тартиби бақайдгирии пешакӣ бояд дақиқ навишта шаванд. Маълумот барои меҳмонони хориҷӣ бояд ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дастрас бошад. Соҳили дарё ва роҳҳои танги кӯҳӣ ба таъсири ҳатто гурӯҳҳои хурд ҳассосанд. Ворид кардани мошин то лаби об, шустани зарф, партофтани пластик, буридани шоха барои оташ ва садои баланд дар чанд нуқтаи маъмул инъикоси гуфтаҳоянд. Аз ҳамин сабаб, танҳо ҳисоб кардани шумораи умумии сайёҳон тасвири дуруст намедиҳад. Сарборӣ бояд аз рӯйи мавсим, нуқтаи бездид, навъи фаъолият ва давомнокии будубош арзёбӣ гардад. Талабот ба Каратоғ эҳтимолан мавсимӣ хоҳад буд. Роҳпаймоии асосӣ дар фасли гарм осонтар аст, дар ҳоле ки зимистон ва аввали баҳор хавфи барф, тарма, сангрезӣ ё баста шудани роҳ зиёд мешавад. Агар даромад танҳо аз треккинг вобаста бошад, фаъолияти соҳибкорон чанд моҳ маҳдуд мемонад. Барномаҳои фарҳангӣ, гастрономӣ, ҳунармандӣ ва сафарҳои таълимӣ метавонанд қисми мавсимияти талаботро кам намоянд.

Норасоии маълумоти ибтидоӣ қабули қарорро душвор мекунад. Дар бораи шумораи воқеии бездидкунандагон, ҳаҷми партов, даромади хизматрасонҳои маҳаллӣ, ҳолати пайроҳа ва нуқтаҳои осебпазир омори мунтазам мавҷуд нест. Дар чунин шароит оғоз кардани сохтмони калон асоси кофӣ надорад. Қадами аввал бояд ҳисобгирии озмоишии бездид, пурсиши аҳолӣ, харитасозии захираҳо, санҷиши сифати об ва муайян намудани мавзеъҳои хавфнок бошад.

«Эко-Каратоғ» ҳамчун маҷмааи бузурги сохтмонӣ пешниҳод намешавад. Тарҳ ба шабакаи хурди хизматрасониҳо такя мекунад, ки деҳа, пайроҳа, нуқтаҳои табиӣ ва соҳибкорони маҳаллиро бо қоидаҳои ягона мепайвандад. Мантиқи он оддӣ аст: аввал тартиби истифода ва ҳифзи ҳудуд муайян карда мешавад, баъд таблиғ ва афзоиши талабот оғоз меёбад. Пеш аз қабули гурӯҳҳои нав бояд ҷойҳои иҷозатшуда, меъёри бездид, масъулияти роҳбалад, низоми партов ва тартиби амал дар ҳолати фавқулода маълум бошанд.

Ҷадвали 2. SWOT-таҳлили рушди экосайёҳӣ дар водии Каратоғ

Қувваҳо	Заъфҳо	Имкониятҳо	Хатарҳо
Манзараҳои ҷолиби кӯҳӣ; дарёи Каратоғ; кӯлҳои Темурдара ва Пайрон; наздикӣ ба Душанбе; мероси таърихию фарҳангӣ; имконияти меҳмоннавозии деҳотӣ.	Камбуди санитария ва идоракунии партов; набудани аломатгузорӣ; омодагии маҳдуди роҳбаладон; маълумоти нокифояи раҷамӣ; ҳамоҳангсозии мураккаби иҷозатҳо.	Рушди сафарҳои кӯтоҳмуддат; таъсиси хонаҳои меҳмонӣ; шуғли ҷавонон ва занон; фурӯши маҳсулоти маҳаллӣ; пайвастшавӣ бо Ширкент; грантҳо ва сармоягузории сабз.	Сайёҳии оммавӣ; ифлосшавии об; сӯхтор; селу сангрезӣ; ихтилофи истифодаи замин; афзоиши нархҳо барои сокинон; талафи саҳеҳияти фарҳангӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Мақсади стратегӣ ташкили самти наздик ба Душанбе мебошад, ки аз он ҳам табиат ва ҳам ҷомеаи Каратоғ манфиат гиранд. Барои расидан ба ин ҳадаф чор самти кор аҳаммияти асосӣ доранд: идоракунии макон, инфрасохтори хурди экологӣ, рушди хизматрасонии маҳаллӣ ва мониторинги таъсири экологию иҷтимоӣ. Ин самтҳо бояд ҳамзамон амалӣ шаванд; танҳо сохтани иншоот бе омода намудани кадр ва қоидаҳои истифода натиҷаи устувор намедиҳад. Минтақабандии функсионалӣ имкон медиҳад, ки ҳамаи намудҳои фаъолият дар як ҷой амалӣ нагарданд. Қисми аҳолинишин ҳамчун «дарвозаи сайёҳӣ» истифода шуда, бақайдгирӣ, иттилоот, таваққуфгоҳ, фурӯши маҳсулоти маҳаллӣ ва иқоматро дар бар мегирад. Барои истироҳати оилавӣ дар соҳил танҳо чанд майдончаи назоратшаванда бо ҳоҷатхонаи экологӣ ва низоми партов пешбинӣ мешавад. Долони треккинг аз деҳаи Ҳакимӣ ба самти кӯлҳо идома ёфта, барои он бақайдгирии пешакӣ ё ҳамроҳии роҳбалад талаб мегардад. Нуқтаҳои осебпазир ва хавфнок ба минтақаи ҳифзи махсус дохил шуда, дар онҳо сохтмон, оташ ва истироҳати оммавӣ маҳдуд ё манъ карда мешавад. Маҷмӯи маҳсулот бояд ба сатҳи омодагии гурӯҳ мувофиқ бошад. Барои бозори дохилӣ сафари якрӯза бо роҳпаймоии сабук, хӯроки маҳаллӣ ва шарҳи экологӣ пешниҳод шуда метавонад. Оилаҳо метавонанд барномаи ду-рӯза бо иқомат дар хонаи меҳмонӣ ва боздид аз ҷойҳои фарҳангиро интихоб намоянд. Масирҳои Темурдара ва Пайрон барои гурӯҳҳои хурди дорои омодагии ҷисмонӣ пешбинӣ шуда, роҳбалад ва таҷҳизоти заруриро талаб мекунанд. Барои донишҷӯён ва мактаббачагон бошад, лагерҳои кӯтоҳи экологӣ, омӯзиши дарё ва тозакунии пайроҳа мувофиқанд.

Хатсайри «Каратоғ – Ширкент: табиат, геология ва фарҳанг» метавонад маҳсулоти фарққунандаи минтақа бошад. Дар он Каратоғ ҳамчун макони меҳмоннавозӣ, таърих ва манзараҳои дарёӣ муаррифӣ шуда, Ширкент ҷанбаи геологию палеонтологиро пурра мекунад. Зиёда аз 400 изи динозавр, ки барои Ширкент зикр шудаанд, барои гурӯҳҳои донишгоҳӣ ва сафарҳои илмӣ-маърифатӣ арзиши махсус доранд [5]. Нақши сокинон набояд танҳо ба иҷрои корҳои ёрирасон маҳдуд шавад. Хонаи меҳмонӣ, хӯрок, нақлиёти маҳаллӣ, роҳбаладӣ, кирояи таҷҳизот, маҳсулоти боғдорӣ ва ҳунар бояд то ҳадди имкон аз ҷониби худи аҳолӣ пешниҳод шаванд. Грантҳои хурд метавонанд барои беҳтар кардани санитария, утоқи меҳмонӣ, ошхона, аломатгузорӣ ва таҷҳизоти бехатарӣ истифода шаванд. Таҷрибаи барномаҳои Бонки ҷаҳонӣ дар Тоҷикистон низ нишон медиҳад, ки дастгирии инфрасохтори хурд ва соҳибкории маҳаллӣ метавонад шуғл ва даромадро зиёд кунад [12].

Пеш аз муайян кардани нақшаи фурӯш бояд фаҳмид, ки ҳар нуқтаи водӣ чӣ қадар боздидро бе зарари ҷиддӣ қабул карда метавонад. Иқтидори қабул танҳо шумораи одамоне нест, ки дар як майдон ҷой мегиранд. Он ҳаддест, ки баъд аз он фарсудашавии пайроҳа, ифлосшавии об, норозигии сокинон ё паст шудани сифати сафар оғоз мешавад. Барои Каратоғ ҳисоб бояд ҷудогона барои соҳили дарё, пайроҳаи Ҳакимӣ, лагерҳои эҳтимолӣ, Тимур-дара ва Пайрон анҷом дода шавад. Ҳолати пайроҳа, шаффофияти об, партов, нуқтаҳои оташ, садо ва шикояти аҳолӣ метавонанд нишондиҳандаҳои асосӣ бошанд.

Дар марҳилаи аввал иқтидори воқеиро метавон бо ислоҳ кардани иқтидори физикӣ аз рӯйи ҳассосияти муҳит, мавсим, обу ҳаво, бехатарӣ ва имконияти назорат ҳисоб кард.

Азбаски маълумоти саҳроӣ ҳоло дастрас нест, пешниҳоди рақами қатъӣ асоснок намебошад. Барои пилот гурӯҳҳои то 10–12 нафар дар масирҳои кӯтоҳ ва то 6–8 нафар дар масирҳои баландкӯҳ ҳамчун меъёри эҳтиётӣ пешниҳод мешаванд. Ин андозаҳо бояд баъд аз чанд мавсим ва натиҷаи мониторинг бозбинӣ гарданд. Дар долони кӯҳӣ қуттии партов дар ҳар нуқта ҳалли масъала нест, зеро кашондани он мунтазам душвор мешавад. Барои ҳамин принсипи «он чиро овардӣ, баргардон» мувофиқтар аст. Ба гурӯҳ дар нуқтаи воридшавӣ халтаи рақамгузоришуда дода шуда, ҳангоми бозгашт партови овардашуда қайд мегардад. Ҷудокунии пластик, шиша, металл ва партови органикӣ бояд дар қисми деҳа ташкил шавад. Дар чорабиниҳо истифодаи зарфи яккарата маҳдуд ва зарфҳои такрорӣ ташвиқ карда шаванд.

Сифати об барои Каратоғ нишондиҳандаи асосии устуворӣ мебошад. Ҳоҷатхона ва нуқтаи шустушӯ бояд аз минтақаи муҳофизатии соҳил берун ҷойгир шавад. Шустани воситаи нақлиёт, истифодаи маводи шустушӯ дар дарё ва партофтани пасмондаи хӯрок бояд манъ бошад. Барои гирифтани маълумоти ибтидоӣ ченкунии мавсимии ҳарорат, шаффофият, туршӣ, моддаҳои ҳалшуда ва ифлосшавии микробиологӣ кофӣ буда метавонад.

Қоидаҳои сӯхтор ва хавфҳои табиӣ бояд қисми ҳатмии шиносномаи масир бошанд. Оташ танҳо дар ҷойи муайян ва дар мавсими иҷозатшуда мумкин аст. Ҳангоми шамоли сахт, гармии шадид, бориши зиёд ё огоҳии сел масир бояд муваққатан баста шавад. Роҳбалад бояд воситаи алоқа, ҷузвдони кӯмаки аввал, рӯйхати иштирокчиён ва маълумоти нуқтаҳои эвакуатсияро ҳамроҳ дошта бошад. Мониторинг самараноктар мешавад, агар сокинон дар он иштирок кунанд. Аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ гурӯҳи назоратчиёни экологӣ ташкил шуда метавонад, ки шумораи гурӯҳҳо, ҳаҷми партов, ҳолати пайроҳа ва ҳодисаҳои ғайричашмдоштро сабт намояд. Маълумоти ҷамъшуда бояд ҳар моҳ баррасӣ шуда, барои тағйир додани квота, таъмири пайроҳа ё бастани муваққатии нуқтаи осебпазир истифода шавад. Ин тарзи идоракунии мутобиқшаванда ба тавсияҳои IUCN мувофиқат мекунад [11].

Барои идоракунии «Эко-Каратоғ» таъсиси шӯрои ҳамоҳангсоз пешниҳод мешавад. Дар ҳайати он бояд мақомоти маҳаллӣ, ҷамоат, сохторҳои сайёҳӣ, муҳити зист, об, сарҳад, соҳибкорон, роҳбаладон, намояндагони занон, ҷавонон ва деҳқонон иштирок намоянд. Шӯро қоидаҳои истифодаи ҳудуд, нақшаи солона, меъёри ҳаққи экологӣ, рӯйхати операторони иҷозатшуда ва натиҷаҳои мониторингро тасдиқ мекунад. Барои корҳои ҳаррӯза котибот ё ассотсиатсияи хизматрасонҳои маҳаллӣ зарур аст. Вазифаҳо бояд пешакӣ ҷудо карда шаванд. Мақомоти давлатӣ роҳ, амният, қоидаҳои умумӣ, ҳифзи захира ва ҳамоҳангсозии иҷозатҳоро таъмин мекунанд. Соҳибкорон ва хоҷагиҳои маҳаллӣ барои иқомат, хӯрок, нақлиёт, роҳбаладӣ, кирояи таҷҳизот ва фурӯши маҳсулот масъул мешаванд. Ташкилотҳои ҷамъиятӣ метавонанд омӯзиш, маърифати экологӣ ва мониторинги мустақилро дастгирӣ кунанд. Ин тақсимот ба тавсияи Бонки ҷаҳонӣ оид ба нақши пурракунандаи давлат ва бахши хусусӣ мувофиқ аст [12]. Маблағгузорӣ набояд танҳо ба як сарчашма вобаста бошад.

Таблиғи умумии «табиати зебо» барои фарқ кардани Каратоғ кофӣ нест. Бренд бояд ба наздикӣ ба Душанбе, гурӯҳҳои хурд ва таҷрибаи воқеии деҳот такя кунад. Ибораи «Каратоғ – табиати наздик, таҷрибаи саҳеҳ ва гурӯҳҳои хурд» чунин мавқеъро ифода карда метавонад. Дар платформаи рақамӣ харитаи масир, сатҳи душворӣ, қоидаҳои сарҳадӣ, рӯйхати таҷҳизот, обу ҳаво, тақвими дастрасӣ, нарх ва бақайдгирии пешакӣ ҷой дода мешаванд. Барои сайёҳ иттилооти дақиқ аз таблиғи зиёд муҳимтар аст [12].

Ҷадвали 3. Тақсимоти вазифаҳо байни манфиатдорон

Манфиатдор	Вазифаи асосӣ	Манфиати эҳтимолӣ	Меъёри ҳисоботдиҳӣ
Мақомоти маҳаллӣ	Тасдиқи барнома, заминсозӣ, роҳ ва ҳамоҳангсозӣ	Шуғл, андоз, беҳбуди инфрасохтор ва имиҷи минтақа	Ҳисоботи нимсола оид ба иҷрои нақша
Сохторҳои ҳифзи табиат ва об	Муайян намудани минтақаҳои ҳассос, мониторинг ва иҷозат	Ҳифзи захира, маблағ барои назорат ва маърифати экологӣ	Нишондиҳандаҳои об, партов ва ҳолати экосистема
Сохторҳои сарҳадӣ ва ҳолатҳои фавқулода	Тартиби иҷозат, бақайдгирӣ ва протоколи наҷот	Коҳиши хатари ҳодиса ва ҳаракати беназорат	Сабти гурӯҳҳо ва ҳодисаҳо

Ассотсиатсияи маҳаллӣ	Фурӯш, тақсимоти фармоиш, стандарт ва омор	Даромади аъзоён ва қудрати бозорӣ	Ҳисоботи молиявӣ ва шумораи хизматрасонҳо
Хонаҳои меҳмонӣ ва соҳибкорон	Иқомат, хӯрок, нақлиёт, маҳсулот ва таҷҳизот	Даромад ва рушди тиҷорати хурд	Сифати хизмат ва қаноатмандии сайёҳ
Ҷавонон ва занон	Роҳбаладӣ, мониторинг, ҳунар, ғизо ва маркетинг	Шуғл, малака ва даромади мустақил	Шумораи ҷойҳои корӣ ва ҳиссаи даромади маҳаллӣ
Операторони сайёҳӣ	Ҷалби бозор, бастабандӣ ва фурӯши маҳсулот	Маҳсулоти нави рақобатпазир	Риояи квота ва хариди хизматрасонии маҳаллӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Барои татбиқи лоиҳа давраи 36-моҳа мувофиқ дониста мешавад. Дар шаш моҳи аввал бояд инвентаризатсияи захираҳо, харитасозӣ, муайян намудани моликияти замин, таҳқиқи биологию гидрологӣ, пурсиши аҳолӣ, арзёбии роҳ ва мувофиқа бо сохторҳои сарҳадӣ анҷом дода шавад. Дар ҳамин давра шӯрои ҳамоҳангсоз таъсис ёфта, қоидаҳои муваққатии боздид қабул мегарданд. Ин марҳила барои пешгирии қарорҳои саросемавор аҳаммияти асосӣ дорад.

Аз моҳи ҳафтум то ҳаждаҳум марҳилаи озмоишӣ гузаронида мешавад. Ду ё се хатсайр интихоб шуда, аломатгузорӣ, санитарияи хурд, низоми партов, омӯзиши роҳбаладон ва грантҳои хурд барои хонаҳои меҳмонӣ санҷида мешаванд. Дар ин давра таблиғ бояд маҳдуд бошад ва танҳо гурӯҳҳои бақайдгирифташуда қабул шаванд. Пас аз ҳар сафар фикри меҳмон, сокин ва роҳбалад ҷамъоварӣ гардида, маҳсулот ислоҳ карда мешавад.

Марҳилаи сеюм аз моҳи нуздаҳум то сиюшашум идома мекунад. Тавсеа танҳо баъд аз он имконпазир аст, ки пилот қобилияти идоракунии партов, бехатарӣ ва сифати хизматро нишон диҳад. Дар ин давра робита бо Ширкент, платформаи рақамӣ, тақвими чорабиниҳо, бренди ягона ва фонди экологӣ пурра фаъол мегарданд. Шумораи операторон ва гурӯҳҳо тадриҷан, на якбора, зиёд карда мешавад. Муваффақияти лоиҳа танҳо бо шумораи сайёҳон чен карда намешавад. Муҳимтар аст, ки чӣ қадар даромад дар маҳал мондааст, чанд ҷойи корӣ пайдо шудааст, занону ҷавонон то чӣ андоза иштирок доранд ва ҳолати обу пайроҳа чӣ гуна тағйир ёфтааст. Қаноатмандии сокинон, шумораи ҳодисаҳои бехатарӣ ва маблағи ба ҳифзи табиат равонашуда низ бояд ҳисоб карда шаванд. Равиши «ҳаҷми кам – арзиши баланд» имкон медиҳад, ки даромад бе афзоиши босуръати сарбории экологӣ зиёд гардад.

Ҷадвали 4. Нақшаи марҳилавии татбиқи лоиҳа

Марҳила	Муҳлат	Чорабиниҳои калидӣ	Натиҷаи интизоршаванда
I. Ташхис ва мувофиқа	0–6 моҳ	Харитасозӣ, таҳқиқи экологӣ, пурсиши аҳолӣ, муайян намудани роҳҳо ва хавфҳо, таъсиси шӯро, мувофиқаи сарҳадӣ	Нақшаи идоракунӣ ва хатсайрҳои иҷозатшуда
II. Пилотӣ	7–18 моҳ	Аломатгузорӣ, санитария, омӯзиши роҳбаладон, грантҳои хурд, 2–3 маҳсулоти озмоишӣ, бақайдгирии рақамӣ	Модели санҷидашудаи хизматрасонӣ ва мониторинг
III. Тавсеаи назоратшаванда	19–36 моҳ	Бренд, платформа, пайвастшавӣ бо Ширкент, зиёд намудани операторон, фонди экологӣ	Самти устувори экосайёҳӣ бо идоракунии маҳаллӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Дар раванди татбиқи лоиҳаи мазкур назорати доимӣ муҳим буда, натиҷаҳои он агар хусусияти мусбиро касб намоянд, ҷиҳати татбиқ дар дигар минтақаҳо истифода карда мешаванд. Он нишондиҳандаҳои зеринро инъикос менамояд.

Ҷадвали 5. Нишондиҳандаҳои асосии мониторинги лоиҳа

Самт	Нишондиҳанда	Тарзи ченкунӣ	Даврият
Муҳити зист	Ҳаҷми партов дар ҳар боздид; ҳолати об; фарсудашавии пайроҳа; нуқтаҳои оташ	Тарозу, намунаи об, аксҳои такрорӣ, варақаи назорат	Моҳона ва мавсимӣ

Иқтисод	Ҳаҷми фурӯши маҳаллӣ; ҳиссаи хариди маҳаллӣ; даромади фонди экологӣ	Ҳисоботи ассотсиатсия ва соҳибкорон	Семоҳа
Иҷтимоӣ	Ҷойҳои корӣ; ҳиссаи занон ва ҷавонон; қаноатмандии сокинон	Бақайдгирӣ ва пурсиш	Нимсола
Сайёҳӣ	Шумораи гурӯҳҳо; давомнокии будубош; хароҷоти миёна; қаноатмандӣ	Бақайдгирии рақамӣ ва пурсиши баромад	Моҳона
Бехатарӣ	Ҳодисаҳо, эвакуатсия, бастани масир ва риояи талаботи сарҳадӣ	Дафтари ҳодиса ва ҳисоботи роҳбалад	Пас аз ҳар ҳодиса ва семоҳа

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Хавфи асосии экологӣ он аст, ки таблиғ аз имконияти идоракунии ҳудуд пеш гузарад. Агар шумораи гурӯҳҳо зуд зиёд шавад, тозагӣ, пайроҳа ва бехатарӣ зери фишор мемонанд. Квота, бақайдгирии пешакӣ, бастани мавсимӣ ва маҳдуд кардани гурӯҳҳои калон барои пешгирии ин ҳолат заруранд. Аз ҷиҳати молиявӣ солҳои аввал метавонанд даромади кам дошта бошанд. Бинобар ин, лоиҳа бояд аз иншооти хурд оғоз шуда, хароҷоти доимии баланд эҷод накунад. Даромади сайёҳӣ метавонад нобаробар тақсим шавад ва танҳо ба дасти чанд соҳибкор расад. Барои коҳиш додани ин хавф навбатбандии хонаҳои меҳмонӣ, қоидаи шаффофи тақсимоти фармоиш ва имконияти омӯзиш барои занону ҷавонон зарур аст. Ҳисоботи солонаи даромад ва хароҷот эътимодро зиёд мекунад. Хавфи дигар тиҷоратикунонии сунъии фарҳанг аст. Барномаи фарҳангӣ бояд бо ризоияти ҷомеа ва иштироки худи соҳибони мерос ташкил шавад, на ҳамчун намоиши сохта барои меҳмон. Шароити кӯҳӣ, убури дарё, сангрезӣ, тағйири ҳаво, гум шудани сайёҳ ва наздисарҳадӣ будани минтақа хавфҳои воқеӣ мебошанд. Барои ҳар масир сатҳи душворӣ, мавсими иҷозат, таҷҳизоти ҳатмӣ, шумораи роҳбалад, нуқтаҳои алоқа ва тартиби эвакуатсия бояд навишта шавад. Дар таблиғ набояд дастрасӣ ба кӯлҳои баландкӯҳ аз воқеият осонтар нишон дода шавад. Хавфи институтсионалӣ ҳангоми тағйир ёфтани шахси масъул, дер шудани иҷозат ё мувофиқ набудани қарорҳои сохторҳо ба вуҷуд меояд. Протоколи расмии ҳамкорӣ, рӯйхати масъулон ва муҳлати ҷавоб ба дархостҳо метавонад ин мушкилро кам кунад. Қоидаҳо бояд дар як манбаи ягона нашр шаванд, то оператор, роҳбалад ва сайёҳ маълумоти гуногун нагиранд.

Хулоса. Таҳлил нишон медиҳад, ки имконияти асосии Каратоғ дар гуногунии захираҳои он аст. Дарё, манзараҳои кӯҳӣ, Тимур-дара ва Пайрон, роҳҳои пиёдагард, муҳити деҳот, анъанаҳои ҳунармандӣ ва мероси Мирзо Турсунзода метавонанд дар як маҳсулот муттаҳид шаванд. Ин имкон медиҳад, ки ҳам сафари якрӯза ва ҳам треккинги чандрӯза пешниҳод карда шавад. Наздикӣ ба Душанбе ва робитаи эҳтимолӣ бо Ширкент мавқеи бозории минтақаро қавӣ мекунад. Бо вуҷуди ин, табиати зебо худ аз худ маҳсулоти устувор намесозад. Агар ҳоҷатхона, партов, аломатгузорӣ, маълумоти рақамӣ, кадр ва назорати масир таъмин набошад, афзоиши сафар ба муҳит ва обрӯи минтақа зарар мерасонад. Аз ҳамин сабаб, сохтмони иншооти калон ё таблиғи оммавӣ набояд қадами аввал бошад. Аввал харитасозӣ, пурсиши аҳолӣ, арзёбии экологӣ, муайян намудани хавф ва таъсиси сохтори идоракунӣ зарур аст. Модели «Эко-Каратоғ» ба рушди шабакавӣ такя мекунад. Дар он сокинон ва соҳибкорони маҳаллӣ хизматрасониҳои асосиро пешниҳод мекунанд, давлат қоида ва инфрасохтори умумиро таъмин менамояд ва операторони сайёҳӣ ба бозор мебароранд. Барои масирҳои мураккаб роҳбаладии ҳатмӣ, барои ҳамаи гурӯҳҳо бақайдгирии пешакӣ ва барои ҳудуди ҳассос минтақабандӣ зарур мебошад. Ҳаққи экологӣ ва мониторинги обу пайроҳа бояд қисми доимии низоми идоракунӣ бошанд. Аз натиҷаи таҳқиқот чанд пешниҳоди амалӣ бармеояд. Дар шаш моҳи аввал бояд шиносномаи захираҳои сайёҳӣ ва харитаи экологии водӣ таҳия шавад. Баъдан Шӯрои ҳамоҳангсозии «Эко-Каратоғ» таъсис ёфта, ду хатсайри пилотӣ — сафари якрӯзаи соҳилӣ ва масири назоратшавандаи Тимур-дара — омода карда шаванд. Як гурӯҳи роҳбаладони маҳаллӣ бояд кӯмаки аввал ва тафсири экологиро омӯзад. Низоми партов ва ҳоҷатхонаҳои экологӣ пеш аз таблиғ ба кор

дароварда шуда, маълумоти се-забона ва бақайдгирии онлайн дастрас гардад. Натиҷаҳои экологӣ ва иҷтимоӣ ҳар семоҳа нашр карда шаванд.

Каратоғ метавонад ба намунаи экосайёҳии наздик ба пойтахт табдил ёбад, аммо меъёри муваффақият танҳо зиёд шудани шумораи меҳмонон нест. Натиҷаи воқеӣ он вақт ба даст меояд, ки об ифлос нашавад, пайроҳаҳо нигоҳдорӣ шаванд, фарҳанги маҳаллӣ ба таври эҳтиромона муаррифӣ гардад ва аҳолӣ аз фаъолияти сайёҳӣ даромади одилона гирад. Маҳз ҳамин чор нишондиҳанда бояд самти минбаъдаи лоиҳаро муайян кунанд.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» аз 7 августи соли 2020, №1718 [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: mmih.adlia.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

2. Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2018, №372 тасдиқ шудааст [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: ctd.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

3. Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Натиҷаҳои соҳаи сайёҳӣ дар соли 2025: шумораи шаҳрвандони хориҷии воридшуда 2 104,7 ҳазор нафар [Манбаи электронӣ]. – Душанбе, 2026. – Низоми дастрасӣ: ctd.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

4. Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дараи Каратоғ [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: traveltajikistan.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

5. Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ширкент [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: traveltajikistan.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

6. Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия. Сайёҳии экологӣ [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: mfa.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

7. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар 9 моҳи соли 2024 Тоҷикистонро 1,2232 млн шаҳрванди хориҷӣ боздид намуданд [Манбаи электронӣ]. – Душанбе, 2024. – Низоми дастрасӣ: stat.tj (санаи мурочиат: 31.07.2026).

8. UN Tourism. Glossary of Tourism Terms: Ecotourism [Electronic resource]. – Access mode: unwto.org (accessed: 31.07.2026).

9. UN Tourism. Ecotourism and Protected Areas [Electronic resource]. – Access mode: unwto.org (accessed: 31.07.2026).

10. UN Tourism. Sustainable Development [Electronic resource]. – Access mode: unwto.org (accessed: 31.07.2026).

11. Leung Y.-F., Spenceley A., Hvenegaard G., Buckley R. Tourism and Visitor Management in Protected Areas: Guidelines for Sustainability. – Gland: IUCN, 2018.

12. Dall’Olio A. How to Develop Tourism in Tajikistan? // World Bank. – 2019, 3 December [Electronic resource]. – Access mode: worldbank.org (accessed: 31.07.2026).

13. World Bank. Developing Nature-Based Tourism as a Strategic Sector for Green Growth: Synthesis Report. – Washington, DC: World Bank, 2019.

14. World Bank. Value Chain Analysis of the Tourism Sector in Tajikistan. – Dushanbe, 2017.

15. Slow Food. В центре внимания – природные экосистемы Таджикистана [Электронный ресурс]. – 2023. – Режим доступа: slowfood.com (дата обращения: 31.07.2026).

16. National Agency of Information of Tajikistan «Khovar». Karatag – cultural and historical heritage of Tajikistan [Electronic resource]. – 2019. – Access mode: khovar.tj (accessed: 31.07.2026).